

В. Мојсова-Чепишевска (Скопје, Македонија)

**«Дениција» и «Песна над песните»
(50 години од култната збирка поезија «Дениција» на Петре М. Андреевски)**

Анстракт: Пеејќи за Дениција, Петре М. Андреевски метафорички го обликува својот чудесен универзум од љубовни, фолклорни, митски и татковински мотиви, во кои љубовта, сепак, го има централното место како двигател, акција, сознание, радост, недостиг, патило, смрт. А сите овие посочени мотиви како да се содржани во воведната «Песна за мојата песна» од збирката «Дениција» (1968), со која поетот ја најавува од една страна својата «песна над песните», а од друга кореспонденцијата на своите стихови со библиската «Песна над песните». Петре М. Андреевски во овие стихови наполно свесно го застапува феноменот на културниот одраз на Библијата во свеста на македонскиот човек како општа традиција и особено на «Песната над песните».

Клучни зборови: љубовни, фолклорни, митски, татковински мотиви, песна над песните, Библија

V. Mojsova Chepishchevska (Skopje, Macedonia)

“Denicija” and Biblical “Song above All Songs”

Abstract: By singing for Denicija, Petre M. Andreevski metaphorically creates his amazing Universe of love, folklore, mythical and fatherland motives, in which love, of course, takes the central position as do the force, action, cognition, joy, lack, pain, death. And all these motives are presented in the introductory “Song for My Song” from the collection “Denicija” (1968), with which on the one hand the poet introduces his “Song above All Songs” and on the other hand its correspondence with the biblical song “Song above All Songs”. Petre M. Andreevski in his verses fully and consciously advocated the phenomenon of the cultural reflection of the Bible in the consciousness of the Macedonian man as a general tradition especially through the “Song above all Songs”

Key words: love, folklore, mythical, fatherland motives, song above all songs, Bible

Збирката *Дениција* (1968) на Петре М. Андреевски, како што вели Миодраг Друговац во *Историјата на македонската книжевност XX век*, е семантичка референцијална апотеоза на љубовта и како таква, во една симбиоза на реалното и надреалното, еротското и фатумското (Друговац, 1990: 520), прозвучува

дури и **псалмички**. Поетички надоврзана на претходните две негови збирки *Јазли* (1960) и *И на небо и на земја* (1962), Јордан Плевнеш неа, пак, ја дефинира како: *допевање на «Крвава кошула» од Рајко Жинзифов, како огледување во неколниот хоризонт на нашиот очаен Прличев или Девтерос Омирос, како творба во која поетот ќе си го изгради својот молитвен и пустошен Дом на правремената и надидна љубов кон една правечна и безвремена Дениција како: Природа, Мајка, Жена, Смрт или Татковина* (Плевнеш, 1980: 16). Дениција, градена како поетска визија на несреќната љубов, е всушност **химна на космичката љубов, химна на жената и татковината и златна книга на македонскиот модернизам**. Стиховите во оваа збирка пеат за едностраната љубов, разделбата на вљубените, болеста на саканата и конечната разделба изразена преку смртта (на самата Дениција или пак на самата љубов). Тоа значи дека Дениција најпрвин е присутна, за потоа сè повеќе да се оддалечува и сосем да исчезне оној момент кога ќе биде мртва и љубовта во/за неа. Но паралелно со тие визии зачестуваат и тоновите на восхит и среќа, на идеалното видување на саканата.

Неговиот магичен збор ја смени свеста за литературата кај македонскиот читател, која не само што иницираше цели генерации да се угледуваат на тој модел, туку ја смени и македонската критичка свест. Својата вечна преокупација Петре М. Андреевски ја ситуира во родниот крај. Но со тоа, тој не стана локален или регионален автор, зашто успеа, преку универзализацијата на локалното, тој свој крај да го постави како центар на светот, како тежиште на космосот, а својата љубов кон жената и земјата да ја издигне на највисокото скалило на поетскиот пантеон.

Поетот ја универзализира Дениција преку универзализирањето на љубовта, зашто Дениција која истовремено е и страст и светост, според зборовите на Виолета Пирузе-Тасевска, е *над профаната егзистенција* (1999: 234). Пеејќи за Дениција, тој метафорички го обликува својот чудесен универзум од љубовни, фолклорни, митски и татковински мотиви, во кои љубовта, сепак, го има централното место како *движител, акција, сознание, радост, недостиг, патило, смрт*, вели Гане Тодоровски.

Сите овие посочени мотиви како да се содржани во воведната *Песна за мојата песна*, со која поетот ја најавува од една страна својата «песна над песните», а од друга кореспонденцијата на своите стихови со библиската *Песна над песните*.

Петре М. Андреевски во овие стихови наполно свесно го застапува феноменот на културниот одраз на *Библијата* во свеста на македонскиот човек како општа традиција и особено на *Песната над песните*. Всушност и ни една светска антологија на љубовната лирика не може да се појави без стихови од ова библиско поглавје, кое, како што вели Вера Стојчевска-Антиќ, е *преполно со поетски метафори и компарации*, и како такво *ги надминува и најпознатите љубовни стихови* (1981: 19). Во овој контекст треба да се спомене и *Похвалата за љубовта* на апостол Павле во неговото прво послание до Коринтјаните (13.1–13.13) во која се воспева самата љубов.

Асоцијации од библиската *Песна над песните* среќаваме и кај други големи македонски поети. Притоа тие може да се распослени низ цела една збирка, како што е случај и со збирката *Дениција*, или во неколку песни како што е случајот со Радован Павловски, во кои се јавуваат хорови од девојки со асоцијации од оваа библиска песна, или пак во само една единствена, како што е кусата, збиена, испеана во еден здив, со ист наслов, *Песна над песните* на Блаже Конески:

Се допре
како
грозд ханаански
обилен,
сета,
од врв чело
до петици –
за усни
сегде
зрело зрно да сетат,
за прсти
да скорнат
јато морници.

Инаку *Песната над песните* е поетско дело на старата хебрејска (еврејска) литература, а е вклопена во *Светото писмо*. И токму поради тоа, таа кај многу проучувачи ќе предизвика недоумица¹. Зашто не е едноставно нејзината содржина да се доведе во склад со светата содржина на *Библијата*. Затоа многумина ќе се обидат од ова мало ремек дело да направат сè, само да не биде она што е: **о б и ч - н а љ у б о в н а п е с н а**². Упорните теолози, толкувајќи ја песната како алегорија доаѓаат до фантастични заклучоци во кои љубовта меѓу возљубениот и возљубената е протолкувана како љубов меѓу Јахве и Израел, или меѓу Христос и Црквата т. е. меѓу Бога и душата. Сепак некои разумни црковни луѓе го отфрлаат ваквиот став и кон оваа песна пристапуваат како кон стихови во кои е опеана племенитата и постојана љубов меѓу возљубениот и возљубената³, која и не може да биде во спротивност со основниот дух на *Библијата*⁴.

Така и за нашиот поет Андреевски Дениција станува причина за неговото повторно верување во Бога (*Првите податоци за Дениција*). Таа за него е негова и само негова ѕвезда-водителка. Дури и нејзиното име е изведено од името на најсветлата ѕвезда Деница со карактеристичната наставка -ија за сопствени женски имиња (Марија, Емилија): *за таа непомирната Деница меѓу две оддалечени утра (Песна за мојата песна)*. Пеејќи, пак: *Во тебе бев заљубен уште пред моето и твоето создавање... Во тебе бев заљубен пред првиот мој збор* (од *Втора*

¹ Едмунд Лич во својата студија Зошто Мојсеј имал сестра? вели дека сликата маж / жена во Библијата претставува трет главен приказ на односот Бог / човек (првите два се: господар / слуга и крал / пророк). Види Leach, Ayscock. *Strukturalisti-ke interpretacije bibliskog mita*. Zagreb: August Cesarec, 1988, 67.

² Едни мислат дека Песната над песните е збирка од народни љубовни (свадебни) песни, од кои некој компонирал складна свадбена кантата, но без некое цврсто внатрешно дејствие. Други, пак, сметаат дека таа е дело на еден поет, но препишувачите во нешто го менувале текстот и на тој начин се дошло до одредени невоедначености. Одамна е јасно дека Песната над песните е пишувана во облик на дијалог и во некои од најстарите сочувани ракописи (хебрејски и грчки) е означено кој што говори. Притоа во тие ознаки се споменуваат едно женско и едно машко лице и хорот, како што е впрочем и во македонскиот превод (возљубената, возљубениот и хорот). Види *Pjesma nad pjesmama*, priredio Nikola Miličević. Zagreb: Matica hrvatska, 1965, 9–18.

³ Некои се на идеја, меѓу кои е и големиот германски поет Гете, дека не се работи за една, туку за две машки лица кои се напреваруваат за љубовта на девојката (Суламка), која едниот го прифаќа, а другиот го одбива. Затоа во некои стихови машкото лице ѝ се обраќа со невесто моја, а во други со пријателке моја. Инаку таа е селска девојка (го чува лозјето и лицето и спалено од сонце), а нејзиниот сакан, по кој таа копнее, е овчар. Другиот додворувач е никој друг туку самиот крал Соломон.

⁴ Уште во самото Послание на светиот апостол Павле до Ефесјаните (5.31, 5.32, 5.33) тој зборува за мажот и жената кои ќе бидат една плот. Мажот, кој ја сака својата жена, се сака всушност самиот себеси, а паралелата што тој ја наведува за таквата љубов е љубовта меѓу Христос и Црквата.

исповед), тој ѝ дава на својата Дениција вонвременско и вонпросторно значење. Синтагмата, пак, *равенко меѓу моето тело и мојата душа* од песната *Четврто писмо* која се однесува на неговата сакана, е слика на Ева, првата жена, првата сопруга и мајката на сите живи луѓе, но и симболот на женскиот елемент во мажот¹. Вонвременското значење на Дениција се чувствува и во стиховите во кои таа за него е и *мојот Исток и мојот Величетврток* (во *Второто писмо*) и кога ја доведува во контекст со необичната споредба дека е *побрза од сите небесни светлини* (*Песна за нејзината песна*). Вонпросторното е изразено преку нејзината сеприсутност и сегдеприсутност, пеејќи: *немаше земја кај што не ја сретнав неа* (*Песна за нејзината песна*) или: *поради неа и јас дишев како што дишеше таа, / оти таа ми ја одржуваше и земјината тежа* (*Уште едни податоци за Дениција*). Затоа Дениција е, вели Плевнеш, **како голема поема на една мала литература**.

Инаку библиската *Песна над песните* пишувана во облик на дијалог, со доста драмски елементи, некои ќе ја наречат и драмска кантата, а некои и дијалогизирана поема или лирски дијалог со малку драмско дејствие, истакнува Никола Миличевиќ, заклучувајќи дека слободно можеме да ја именуваме и како хорска рецитација. Наоѓајќи се во *Библијата*, таа била и е достапна за сите читатели. Затоа ќе изврши силно влијание и на световната и на побожната поезија на средниот век, но и на современата. Потврда за ова се секако и стиховите на Петре М. Андреевски. Така и нашата Дениција не само што потсетува на возљубената од *Песна над песните* според *принципот на споредбите* (Смилевски, 1999: 239) како поетов принцип на пеење, туку и стиховите за неа од една страна се испеани *низ врвници од фабули и дејствија, со драмски интензитет* (Друговац, 1990: 521), кој се допира до драмскиот принцип на оваа библиска песна, а од друга страна се испеани со *семантички и естетски елементи на транспозитната орална традиција* (Пирузе, 1999: 234), традиција во која спаѓа не само *Песната над песните* туку и целата Библија.

Во оваа прилика акцентот се става на последната песна од оваа збирка *На гробот од Дениција* која најмногу кореспондира со *Песната над песните*. Дури и самата песна започнува со едно мото кое е парафразиран стих од оваа библиска песна: *Копнеејќи за неа јас често седам во нејзината сенка...* Прифаќајќи го принципот на споредбите како принцип на пеење, Петре М. Андреевски го користи библискиот т. е. средновековниот тип на споредба. Дмитриј С. Лихачов во својата книга *Поетиката на старата руска литература* ја истакнува таа специфична споредба која се засновува многу помалку на визуелните сличности, а многу повеќе на тактилните т. е. на сличностите по вкус и мирис. Всушност тој истакнува дека во старата руска литература доминантни се споредбите кои се во врска со чувствувањето на материјата. Се споредуваат предмети од материјалниот и духовниот свет и со тоа се потенцира духовното значење на материјалниот свет. Се споредуваат настани и лица од современата историја со настани и лица од Стариот и Новиот завет. Се споредуваат човековиот свет и светот на природата, истакнува Лихачов. Затоа средновековниот писател, како впрочем и библискиот, постојано ротира околу познатиот круг на идеи. Оттаму произлегува објаснувањето зошто овој тип писател натрупава споредби не ограничувајќи се само на една или две². Важно е дека ваквиот тип на

¹ Сликата на Адам и Ева симболички е протолкувана како слика на духот и душата или поконкретно Адам е духот, а Ева е душата и телото. Види Chevalier, Cheerbrant. Rječnik simbola. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1987, 151–152.

² Од аспект на уметничкиот метод на литературата на новото време, вели Лихачов, мора да се признае дека сосетството на многу споредби ја заслабува секоја од нив одделно, но и сите заедно.

споредба не означува само една, туку многу ознаки. Затоа понекогаш споредбата се развива во цела една слика или во мала приказна, како што е впрочем и во *Песната над песните* и во посочената песна на Петре М. Андреевски. Тоа всушност е овозможено од атрибутната функција на споредбата и од благиот премин што таа го прави од едно кон друго значење. Така преку нанижаните споредби од една страна се открива целосната убавина на возљубената т. е. на Дениција, а од друга се создава *атмосфера на значенска и идејна динамичност... словитост и сликовитост на исказот, негова сугестивност и експресивност* (Кулавакова, 1984: 98). Тие се степенесто изведени, со нагорна градација (климакс) и се проследени со перифрастички дополнувања и детализации. Но и во македонското усно творештво, како и во творештвото на другите народи, убавината како поим, е често присутна во опишувањето на жената, а особено при споредбата со ретката женска убавина. И покрај тоа што македонската народна љубовна лирика е преполна со такви стихови, не може од нив да се извлече еден единствен естетски идеал или некој антрополошки модел на македонската девојка. *И не случајно во приказните, а поретко и во песните*, вели Танас Вражиновски, *убавата жена го носи името Дуња Ѓузел, што значи убавица на светот* (Вражиновски, 1999: 178).

Има и една друга особеност која Петре М. Андреевски ја зема од *Библијата* и од средновековната литература, а тоа е замената на метафората со симболот. Така, нагласува Лихачов, многу од она што нам ни прозвучува како метафора, всушност се покажува како скриен симбол. Отец Стефан Санџаковски во својот труд за теолошкиот третман на симболот вели дека и целиот свет е симболичен, зашто е творен од Бога. Тоа значи дека симболичноста, нагласува тој, *влегува во самата онтологија на светот* (1993: 143). Притоа одредената метафора, па дури и епитетот во рамките на даден текст, нагласува, пак, Красимир Станчев, симболизираат надвор од тој конкретен текст. Во тој контекст е и сликата за правечната и безвремена Дениција која е истовремено и Природа, и Мајка, и Жена, и Смрт, и Татковина. Така прозвучуваат овие метафори и споредби:

оти во нејзиниот глас можеше да се смести
сета моја татковина.

(Летување)

Кога ја љубев Дениција
како да учествував во создавањето
на првата Македонска држава.

(Кога ја љубев Дениција)

И цут и света водица по цела ноќ капеше
во нејзината постела, во мојата приватна држава.

(Спиенето на Дениција)

Во тебе беа границите на Целокупна Македонија
и јас дури те љубев, ја љубев сета татковина.

(Второ писмо)

Таква е и метафората и споредбата кога возљубениот ѝ вели:

Убава си, мила моја, како Тирса, прекрасна – привлечна како Ерусалим, страшна како војска со знамиња (6.4)¹.

А сега да ги проследиме споредбите и во *Песна над песните* и во песната *На гробот од Дениција*.

Сепак мора да се признае дека средновековниот автор не се стремел кон очигледност.

¹ Цитатите од стиховите се преземени од Свето писмо. Скопје: 1990.

Става: Авторот на *Песната над песните* за саканата пее:

се издига од пустињата како столб од дим (3.6);

таа твоја снага прилега на палма (7.8).

Дури и самата девојка своето тело го поврзува со карпата (8.10). Затоа Петре М. Андреевски ја споредува нејзината става со кулата која кореспондира со карпата и столбот од *Песната над песните* и со тополата која кореспондира со палмата, па пее:

Оти до што видов кула и пладневна топола

беа како твојата става, Дениција.

И македонскиот народ за убава ја сметал онаа девојка што е висока, тенка, стројна, па затоа секогаш ја споредувал со младо дрво. Всушност поврзаноста на градината со женското тело ја има и на други места во *Библијата*¹.

Коса: И двете девојки се русокоси. Во *Песната над песните* се пее: *косата ти е како стадо кози, кога слегуваат од Галадската гора* (4.1), споредба која се повторува и во стиховите 6.6 и: *косата на главата твоја – како пурпур; цар се вилел во плетенките* (7.6). Нашиот поет нејзината коса ја споредува со *омарнина* и со *жито во движење*, која е во тесна врска со идејата на народниот творец дека косата треба да биде мека, густа и секако руса. Ако возљубената е *саронски нарцис* и *долински крин* (2.1), Дениција е *свилено кокиче одвиткано од воздух* (од песната *Болеста на Дениција*).

Очи: На возљубената бојата на очите варира. Еднаш тие се *очи гулабови* (1.14, 4.1), другпат *Есевонски езерца* (7.5) Значи еднаш се темни како и кај Дениција, кога ѝ се споредуваат со сончогледот повторно во дослух со народните љубовни стихови во кои особено се убави црните очи, а другпат се светли како езерца т. е. како *светла пушкарница*.

Усни, уста: Усните на возљубената, во однос на обликот и бојата, се *алова панделка* (4.3), а во однос на сочноста и нивната слаткоречивост се мед, млеко и вино. Затоа возљубениот ѝ пее:

Од устата твоја капе восочен мед, невесто, мед и млеко под јазикот твој (4.11);

Устата твоја е како најдобро вино (7.10).

За Петре М. Андреевски нејзините усни го имаат обликот и бојата на *залезот*, но затоа се вкусни како *лубеница*. Со стихови од некои други песни од оваа збирка, тој ја засилува слаткоречивоста на нејзината уста пеејќи:

држеше говор за потеклото на медот

(од песната *Првите податоци за Дениција*);

на шеќерот ќе му забранам да се споредува со тебе

(од песната *Умилкување*).

Гради: Авторот на *Песната над песните* ја варира споредбата што се однесува на градите на саканата. Така за нашиот поет тие се едноставно *крушки кан-*

¹ Види Fraj, Nortrop. Veliki kod(eks), Biblija i književnost. Beograd: 1985.

тарки, а за возљубениот тие се и јаготки, и калинки, и близначиња од млада срна, и две јаренца, и гроздови, и кули.

* * *

Колкови: За едниот автор колковите се дело на некој уметник, а за другиот се разлутени ридови и мориња:

Облите колкови твои се како веришки, дело од рацете на вешт уметник (7.2);
Дошто чув за разлутени ридови и мориња
беа како твоите колкови, Дениција.

Сите овие споредби одат во прилог на поетовата потрага по љубовта. Во нашите стихови поетот ја бара ѕвездата водителка, неговата Дениција:

Те барав, те барав, во сè и сешто,
Те барав, а барајќи можев само да те сретнам,
но не и да те најдам, но не и да те најдам.
(Петто писмо)

Во *Песната над песните* возљубената е таа која го бара својот сакан:

Ноќва во леглото мое го барав оној, кого го сака душата моја, го барав и не го најдов (3.1);
Затоа ќе станам, ќе тргнам по градот, по улиците и плоштадите, и ќе го барам оној, кого душата моја го сака. Го барав, но не го најдов (3.2).

И во збирката *Дениција*, особено во песната *Болеста на Дениција*, и во блиската *Песна над песните* (2.5 и 5.8) љубовната болка е силно изразена.

Сличности се забележуваат и во обраќањето т. е. во ословувањето на саканата. И кај двајцата автори обраќањето кон саканата е најчесто истовремено и со *невесто* и со *сестро*:

Ти го освои срцето мое, **сестричке невесто** (4.9);
О, колку е слатка љубовта твоја, **сестричке невесто!** (4.10);
Затворена градина е мојата **сестричка невеста** (4.12);
Дојдов во градината своја, **сестричке невесто** (5.1);
Ме рануваше како **невеста**, ме целеше
како **сестра**
блажената ноќ што ја открив во неа
(*Песна за нејзината песна*);

но и само со *невесто* во *Песна над песните*:

Слези со мене од Ливан, **невесто** (4.8),

а со *невенчана невесто* кај Петре М. Андреевски:

Невенчана невесто што сакаше да имаме
иста лажица
(*Откако те нема*).

За крај само уште еден пример со кој се истакнува блискоста меѓу овие стихови, како уште една потврда за одблесокот на *Библијата* и особено на *Песната над песните*. Во нејзините завршни стихови силината на љубовта е споредена со смртта, но и со голем оган кој ниедна вода не може да го угасне:

љубовта е силна како смрт; љубомората – лута како пекол; стрелите нејзини се стрели огнени; огнен жар на нејзиниот пламен (8.6);
Големата вода не може да ја угасне љубовта, и реки нема да ја потопат (8.7).

Преплетувањето на еросот и танатосот, на огнот и водата го има и кај Петре М. Андреевски. Уште во првите стихови оваа оска е претставена преку антитезата: *понадо и прокудо*. Понатаму тој таа оска ја развива преку тавтолошкиот изразот: *оган со оган што се гасне*, за на крај сепак на огнот да му ја спротивстави водата:

огнот и водата добиваа паралелна брзина
и во збирот љубовен постојано се одземаа.
(*Песна за нејзината песна*)

Секој што влегол во нејзината соба
заборавил на **огнот** што го допира **водата**,
(*Во собата на Дениција*)

Овој труд е обид во збирката *Дениција* на Петре М. Андреевски да се детектира централниот мотив на љубовта кој е објективизиран и универзално презентира преку библиските поттици и особено преку поттиците од *Песната над песните*, како и преку историските, антрополошките и онтолошките феномени, но и преку секојдневните човекови растгнатости меѓу радоста и тагата, светлото и темното, среќата и болката, огнот и водата. Но преку **сензитивната еротска реч** во овие стихови низ љубовта кон жената Петре М. Андреевски ја искажал и **љубовта кон татковината**.

ЛИТЕРАТУРА

КИРИЛИЧНА

Андреевски М. Петре. *Птица потајница*. Скопје: Мисла, 1980.

Вражиновски, Танас. *Народната традиција, религија, култура*. Скопје / Мелбурн: Матица македонска, 1999.

Друговац, Миодраг. *Историја на македонската книжевност XX век*. Скопје: Мисла, 1990.

Лихачов С. Дмитриј. *Поетика старе руске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга, 1972.

Мојсова-Чепишевска, Весна. Лицето на зборовите. Скопје: Култура, 2004.

Мојсова-Чепишевска, Весна. Семеен албум. Скопје: Матица македонска, 2015.

Наневски, Душко. «Магијата во поезијата» во *Раѓање на метафората*. Скопје: Мисла, 1982.

Пирузе-Тасевска, Виолета. «Фолклорните елементи во *Дениција* на Петре М. Андреевски» во зборникот *Фолклорните импулси во македонската литература и уметност на XX век*. Скопје: МАНУ, 1999, 232–236.

Плевнеш, Јордан. «Поезијата на Петре М. Андреевски» во *Птица потајница*. Скопје: Мисла, 1980, 7–23.

Санџаковски, Отец Стефан. *Богомислие*. Скопје: Метафорум, 1993.

Свето писмо. Скопје: 1990.

Смилевски, Веле. «Сликата на светот во *Дениција* од Петре М. Андреевски» во зборникот *Феноменот на љубовта во балканските литератури и култури*. Скопје: Институт за македонска литература, 1999, 237–242.

Станчев, Красимир. *Стилистика и жанрове на старобългарската литература*. Софија: Просвета, 1995.

Стојчевска-Антиќ, Вера. *Навраќања кон Библијата*. Скопје: Македонска книга, 1981.

Тодоровски, Гане. «Возвишен поклоник на еротиката» во *Дениција*. Скопје: 1991, 272–276.

Ќулавкова, Катица. *Фигуративниот говор и македонската поезија*. Скопје: *Наша книга*, 1984.

Урошевиќ, Влада. «Глас што доаѓа оддалеку» во *Мрежа за неуловливото*. Скопје: Македонска книга, 1980.

ЛАТИНИЧНА

Chevalier, Cheerbrant. *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1987.

Fraj, Nortrop. *Veliki kod(eks), Biblija i književnost*. Beograd: 1985.

Leach, Аускок. *Strukturalističke interpretacije bibliskog mita*. Zagreb: August Cesarec, 1988.

Pjesma nad pjesmama, priredio Nikola Miličević. Zagreb: Matica hrvatska, 1965.

Сведения об авторе:

Весна Мојсова-Чепишевска,
доктор
профессор
Филолошки факултет «Блаже Конески»
Универзитет «Св. Кирил и Методиј»

Vesna Mojsova Chepischevska,
Doctor of Philology
Professor
Faculty of Philology “Blaze Koneski”
University “St. Cyril and Methodius”
vesnamojsova@hotmail.com